

Izvori i literatura:

- Božić, Ivan: Filip de Diversis i njegovo djelo. - *Dubrovnik* (Dubrovnik), 1973., br. 3.
 Čremošnik, Gregor: Miha Školar - prvi dubrovački nastavnik svjetovnjak. - *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva* (Beograd), 1938., knj. XVIII, sv. 8
 Diversis de Quartigianis, Filip de: Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika. - s latinskog preveo prof. dr. Ivan Božić. - *Dubrovnik* (Dubrovnik), 1973., br. 3, 11-74.
 Historijski arhiv Dubrovnik. Acta Consilii maius za g. 1435., vol. 5, fo 19-20.
 Perić, Ivo: Prošlost Dubrovačke gimnazije. U: Godišnji izvještaj Gimnazije »M. Radeljević« u Dubrovniku za šk. 1965./66. g. - Dubrovnik, 1966.
 Perić, Ivo: Dva reformna zahvata u školovanju dubrovačke omladine u 15. i 16. stoljeću. - *Pedagoški rad* (Zagreb), 1967., br. 5-6.
 Perić, Ivo: Školstvo u starom Dubrovniku. - *Školski vjesnik* (Split), 1976., br. 2.
 Urlić, Šime: Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do god. 1910., I. dio. - Zadar, 1913.

SUMMARY

FILIP DE DIVERSIS AS A TEACHER AND A PRINCIPAL OF THE GRAMMAR-RHETORICAL SCHOOL IN DUBROVNIK

Ivo Perić

Filip de Diversis, a most learned Italian humanist coming from Lucce, worked as a teacher and a principal of the grammar-rhetorical school in Dubrovnik from 1424 to 1441. He came to Dubrovnik from Venice where he also worked as a teacher. It was his stay in Dubrovnik that made him famous. There he wrote a literary work about Dubrovnik in Latin. In it he described its position, constitutional organization, buildings, population and customs. De Diversis initiated the reorganization of the Dubrovnik grammar-rhetorical school by a special act introduced by the Great Council of Aristocracy, the highest authority in the state of Dubrovnik. Leaving Dubrovnik he returned to Venice where he continued working as a teacher.

Izvorni znanstveni članak

UDK 378(497.13 Vukovar)"1733/1783"

Primljeno 15. 6. 1992.

FILOZOFSKO UČILIŠTE U VUKOVARU (1733.-1783.)

Franjo Emanuel Hoško

Katehetski salezijanski centar, Zagreb

SAŽETAK U Vukovaru, u istočnom dijelu Hrvatske, djelovalo je od 1733. do 1783. godine Filozofsko učilište ili filozofska škola u kojoj su usvajali filozofijsku refleksiju mladi franjevci Provincije Bosne Srebrene (1733.-1757.), odnosno Provincije Sv. Ivana Kapistranskoga (1757.-1783.). Bilo je to jedno od stvaralačkih i prijenosnih mjesta filozofskog naučavanja u Hrvata, gdje se je njegovala peripatetička filozofija u tzv. skotističkoj interpretaciji jednog od mistilaca skolastike Ivana Duns Scota († 1308.). U skladu s utvrđenom nastavnom osnovom i u trogodišnjem ciklusu predavalo je na tom učilištu dvadeset profesora, a slušalo ih je oko 350 studenata. Do danas se od rada profesora sačuvalo osam filozofskih priručnika u rukopisu, jedno tiskano filozofsko djelo i pet tiskanih popisa filozofskih teza, temeljnih ili načelnih tvrdnja.

Prikaz susljednog zbivanja u toj vukovarskoj školi autor zasniva na arhivskom i bibliotečnom istraživanju što ga je proveo osobno, a tako stečene spoznaje rasvjetljuje komparativno sa sličnim prethodnim tuđim i vlastitim istraživanjima, odnosno publikacijama.

Vukovar, hrvatski grad na ušću Vuke u Dunav, u svojoj je višestoljetnoj prošlosti više puta mijenjao političke gospodare i bio poprište razornih ratnih događanja. Prije nešto više od tri stoljeća, dok je trajao tzv. bečki rat (1683.-1699.), vojska austrijskih generala je 1687. uz pomoć slavonskih i srijemskih ustanika oslobodila grad od Turaka, i to nakon više od sto i pedeset godina njihova vladanja u istočnoj Hrvatskoj. U tursko su doba o katolicima u gradu vodili brigu franjevci Provincije Bosne Srebrene, a po oslobođenju su brzo organizirali vjerski život pa se 1695. spominje da oni upravljaju vukovarskom župom. Početkom 18. st. grad trpi od Rakoczyjevog ustanka, ali se brzo razvija u trgovačko i obrtničko naselje s gradskim oznakama pa je upravno središte zapadnog dijela Srijema, a franjevački samostan u njemu postaje središte pastoralnog područja koje je obuhvaćalo uz zapadni Srijem i istočnu Slavoniju /Hoško, 1985./.

Početkom trećeg desetljeća 18. st. vukovarski su franjevci bili u stanju uz pomoć puka graditi novu crkvu i samostan. Radovi su započeli 1723. podizanjem zidanog samostana: sjeverno krilo samostana uz Dunav bilo

je 1727. izgrađeno, zapadno je završeno 1730. godine, a tri godine kasnije i istočno; na zapadnom krilu samostana 1753. podignut je drugi kat. Crkva je bila završena 1732. tako da je 1733. taj novi građevni sklop pružao Provinciji Bosni Srebrenoj dovoljno mjesta i za smještaj jedne od ustanova za izobrazbu i odgoj vlastitih članova, za filozofsko učilište; u jesen 1733. uspostavio ga je u Vukovaru provincijal Ante Marković /Cvekan, 1980./.

1.

Vukovarska franjevačka visoka filozofska škola za pedeset godina svoga djelovanja u franjevačkom samostanu pružala je budućim svećenicima u Provinciji Bosni Srebrenoj, odnosno od 1757. u Provinciji Sv. Ivana Kapistranskoga, redovitu trogodišnju filozofsku izobrazbu propisanu onovremenim općim franjevačkim školskim zakonodavstvom što je pak bilo u punom skladu sa školskim zakonima Katoličke Crkve nakon Tridentskog sabora (1543.-1563.). Ipak ta nastavna osnova nije bila neizmjenjiva. U vremenu početaka vukovarskog filozofskog učilišta ona je vrlo vjeran izraz spomenutog potridentskog crkvenog školskog sustava, da bi već potkraj šestog desetljeća 18. st. doživjela neke izmjene, pa je nastavni program dao više prostora suvremenim filozofskim shvaćanjima, a ne samo aristotelizmu; po zahtjevu države vukovarsko je učilište u posljednjem desetljeću svoga djelovanja napustilo naučavanje aristotelizma i prihvatilo posve nov program koji je u filozofiji zastupao Descartesova i Newtonova shvaćanja, i to napose u fizici. Tako je to učilište u relativno kratkom razdoblju svoga postojanja dva puta mijenjalo prvotno prihvaćenu nastavnu osnovu, premda nije u tom vremenu bitno izmijenilo ni trajanje nastave ni sredstva poduke /Hoško, 1974.; Zenko, 1977./.

Budući da je za franjevački školski sustav bilo karakteristično vezivanje studenata na osobu profesora, a ne na mjesto školovanja, to u određenoj mjeri umanjuje značaj mjesta u kojem je djelovala pojedina školska ustanova. Spomenuti je postupak bio opravdan odgojnim zadacima profesora prema studentima i propisom da isti profesor razlaže tijekom tri godine školovanja sve filozofske školske predmete: »*summulae*« ili uvod u filozofiju, logiku, fiziku, metafiziku, nauku o duši ili animastiku, zatim učenja o nastanku i raspadanju, a preostane li vremena onda i učenja o nebu, svijetu i atmosferskim promjenama. Poslije tri godine školovanja jedne skupine studenata pod vodstvom istog profesora nastavu je redovito preuzimao drugi profesor za novu skupinu studenata. Premda takav način djelovanja učilišta nije pogodovao oblikovanju osobitog školskog središta, ipak je susljedna nastava na jednom mjestu stvarala određene školske tradicije i povezivala djelovanje pojedinih profesora u jedinstvenu cjelinu. U tom smislu je trajanje nastave filozofije u vukovarskom samostanu tijekom pet desetljeća oblikovalo specifičnu školsku ustanovu koja je imala kulturno značenje, kako za franjevce u Slavoniji i Srijemu tako i za sam Vukovar i područje koje mu je bilo usmjereno.

U želji da dobro uoči značajke djelovanja filozofskog učilišta u Vukovaru, koje proizlaze upravo iz kronotopičkih oznaka, ovaj prikaz ističe slijed profesora vukovarske filozofske škole i iznosi njihove životopise, a mnogo se manje obazire na opće školske zakone i na provedbene školske uredbe.

Tako zacrtan prikaz iznosi pojedinosti iz prošlosti vukovarskog filozofskog učilišta koje će upozoriti na neke njegove vlastitosti unutar mreže drugih franjevačkih i crkvenih školskih zavoda u Hrvatskoj onog vremena. Osim toga upozorava na ljude koji su svoju prosvjetnu i kulturnu djelatnost započeli kao profesori tog učilišta u Vukovaru, a kasnije su svojim radom značajno utjecali na javni, kulturni i crkveni život Hrvata u 18. stoljeću. Ta visoka filozofska škola to zaslužuje, jer je djelovala punih pola stoljeća i tako bila jedno od stvaralačkih i prijenosnih mjesta filozofijskog razmišljanja u Hrvata. U njoj se izmijenilo dvadeset predavača filozofije a njihova predavanja je slušalo oko 350 studenata. Premda su studirali na Filozofskom učilištu samo mladi franjevci, bilo je to učilište prijenosnik filozofskih spoznaja široj javnosti; objavljene teze bile su dostupne mnogima, a javne rasprave bile su kulturni događaj u gradu i okolici. Upravo su one provjeravale razinu prihvaćanja ponudnog filozofiranja, sam njegov sadržaj i osposobljenost studenata u zastupanju i predstavljanju usvojenih spoznaja. Kako su studenti redovito u cijelosti prepisivali spise svojih profesora, i ti su rukopisi bili sredstvo širenja ondašnjeg filozofskog razmišljanja i znanja. Stoga poznavanje povijesti Filozofskog učilišta u Vukovaru, jednog od jedva znanih žarišta klasične filozofije u nas, pomaže boljem i cjelovitijem poznavanju prošlosti našega školstva, razumijevanju hrvatske filozofijske baštine i otkriva putove njezinog utjecaja na oblikovanje kulturnog i narodnog života u tom dijelu hrvatskog etničkog i političkog prostora.

2.

Filozofsko učilište u Vukovaru započelo je u jesen 1733. svoj rad. Prvi profesor bio je Ivan Šagovac, a njegova predavanja slušalo je osam studenata. Bio je vrlo mlad, jer je 26. 6. 1725. u Baču postao franjevac, a profesorsku službu je prihvatio neposredno po završetku svog teološkog školovanja u Osijeku i položenog ispita za profesora filozofije. Potkraj druge nastavne godine održao je 24. 6. 1735. sa svojim studentima prvu javnu raspravu iz filozofije u Vukovaru, i to pred širokom javnošću u crkvi. Teze je posvetio upravitelju vukovarske gospoštije Antunu Pöhru; one danas nisu sačuvane. Šagovčev student Serafin iz Đakova zapisao je njegova predavanja iz fizike i metafizike, *Physica et metaphysica* (Valcovarini, 1735./36.; vel. 16,5 x 19,5 x 5 cm; Ilok, C 307). Šagovac u uvodu svog spisa naglašava vjernost franjevačkom učitelju Ivanu Dunsu Scotu († 1308.), jednome od najznačajnijih promicatelja aristotelizma u razdoblju visoke skolastike /Kržanić, 1937./ Iz rasporeda gradiva u rukopisu vidljivo je da Šagovac prihvaća aristotelovsku prirodnu filozofiju pa se može pretpostaviti da se nije udaljio od onovremenih skolastičkih filozofijskih razjašnjenja fizičkog svijeta. Taj spis prvog profesora vukovarskog Filozofskog učilišta ima osobito značenje za prosudbu nastavne osnove filozofskih učilišta među franjevcima u Provinciji Bosne Srebrenne u vremenu dok još najviše crkvene vlasti nisu dopuštale naučavati Kopernikov sustav, a napose za sud o počecima rada vukovarskog Filozofskog učilišta. Šagovac nije nastavio učiteljsko djelovanje nego je u jesen 1736. prihvatio u Vukovaru dužnost samostanskog starješine, ali je nije dugo obnašao; nenađano je umro od kapi 29. 10. 1736. u Osijeku.

Prvi Šagovčev nasljednik na učiteljskoj stolici Filozofskog učilišta bio je Leopold Breitenbecker. On je umro još u vrijeme svoje učiteljske službe, i to 22. 11. 1738. od kuge koja je te i slijedeće godine harala u Srijemu i Slavoniji; od iste pošasti umrla su također trojica od deset njegovih studenata. Nakon dvije godine Breitenbeckerovog poučavanja nastavio je predavanje treće godine trogodišnjeg filozofskog ciklusa Josip Janković, prvi Vukovarac među profesorima vukovarskog Filozofskog učilišta. On je bio najvjerojatnije neznatno stariji od Ivana Šagovca, jer je 1724. primio franjevačko odijelo u Baču. Kako se isticao sposobnostima, poslao ga je 1725. provincijal Bosne Srebrene Augustin Tuzlak na školovanje u Rim. Ondje je završio studij filozofije i teologije te zatim postigao naslove profesora filozofije i teologije, i tzv. generalnog lektora teologije. Nakon što je završio nastavnu godinu u Vukovaru, održao je 10. 5. 1739. sa studentima javnu raspravu iz cijele filozofije. U raspravi su sudjelovali iznoseći prigovore župnik iz Nijemaca Ivan Penić i franjevac Bernardin Požežanin, dok je upravitelj vukovarske gospostije Antun Pöhr ponovno bio pokrovitelj i mecena tog nesvakidašnjeg događaja. Ni Jankovićeve teze nisu tiskane ili se nisu sačuvala, ali su pod naslovom *Philosophia universa* (Valkovarini, 1739.; vel. 16 x 20 cm; Budim, k I 21) sačuvana predavanja iz fizike koja je u Vukovaru pribilježio Jankovićev student Jeronim Đurić. Taj spis zaslužuje također pažnju, jer može poslužiti kao rijedak dokument o standardu filozofijske nastave tog vremena na središnjim franjevačkim filozofskim školama u Rimu, gdje je Janković studirao i djelovao kao predavač. Tim spisom Janković je započeo svoje literarno djelovanje da bi ga zatim upotpunio teološkim rukopisom *De Deo uno* (Buda, 1745.-1750.), pravnim djelom *Promptuarium commissarii visitatoris* (Ravenna, 1742.) i liturgijskim priručnikom *Compendium sacrarum caeremoniarum* (Venetia, 1751.). Od učiteljskog rada u Vukovaru i Budimu, te literarnog djelovanja u Jankovićevom je životu bila značajnija njegova upravna služba, jer je bio kustod (1748.-1751.) i provincijal (1751.-1754.) Bosne Srebrene, te član uprave franjevačkog reda kao tzv. generalni definator (1751.-1757.). Konačno, on je najviše poduzimao da 1757. dođe do diobe Bosne Srebrene i da njezin dio unutar Habsburške monarhije nastavi život pod nazivom Provincija Sv. Ivana Kapistranskoga /Hoško, 1978./.

Vukovarca Jankovića naslijedio je u profesorskoj službi također Vukovarac Antun Tomašević. Nakon što je 14. 1. 1730. stupio u Iloku među franjevce, studirao je kod Ivana Lukića filozofiju u Požegi (1732.-1735.) i teologiju na Generalnom učilištu u Osijeku (1735.-1739.). Tako je i on položio ispit za profesora filozofije neposredno po završetku redovitog školovanja i odmah preuzeo učiteljsko mjesto u Vukovaru. Ondje je po drugoj godini predavanja održao 1741. javnu raspravu sa svojim studentima. Posvetio ju je vukovarskom gvardijanu Antunu Bibiću. Rasprava je okupila mnoge franjevce, jer u njoj sudjeluju kao iznositelji prigovora šaregradski gvardijan Antun Brođanin, profesor teologije bogoslovne škole u Petrovaradinu Đuro Brođanin i bivši profesori filozofije Ivan Brkić i Luka Medić. Nakon što je Tomašević 1742. napustio Vukovar, pripremljao se za ispit za profesora teologije i položio ga slijedeće godine u Budimu. Zatim je bio profesor bogoslovnih škola u Petrovaradinu (1747.-1750.), Osijeku (1750.-1756.) i Budimu (1758.),

gdje je 8. 12. iste godine nenadano umro. Tomaševićeva predavanja iz logike i fizike sačuvana su u rukopisu. Pribilježio ih je neimenovani njegov student naznačivši već u naslovima Tomaševićevu vjernost skotističkoj tradiciji filozofskog aristotelizma: *In universam Aristotelis Logicam disputationes ad mentem doctoris subtilis Joannis Duns Scoti* (Valcovarini, 1739.; vel. 15,8 x 20,8 x 3,5 cm; Šaregrad), te opet *In universam Aristotelis Philosophiam Naturalem* (Valcovarini, 1742; vel. 17 x 23,2 x 2,2 cm; Šaregrad). Tomašević je i tiskom objavio jedan filozofijski spis, gdje ponovno naglašava vjernost franjevačkoj skotističkoj tradiciji u filozofiranju: *Vindarium philosophicum complectens breves praefatiunculas, argumenta ac dubia e celebrioribus universae philosophiae controversiis propositis ad disputandum juxta genuinum sensum Joannis Duns Scoti* (Zagrabiae, 1758.). Tom djelu priložio teološke teze *Miscellanei flores tehologici* (Essekini, 1758.), a prije tih spisa tiskom je objavio teološko djelo *Nodus Gordius de regula proxima actuum humaniorum sive conscientia* (Essekini, 1755.) i nabožno djelo *Razgovor duhovni od svetoga Bone mučenika* (Osijek, 1754.).

3.

Vukovarca Tomaševića naslijedio je Kreševljak Franjo Bogdanović (Kreševo, oko 1710. - Kreševo, 6. 8. 1775.). U rodnom mjestu pristupio je Provinciji Bosni Srebrenoj. Filozofiju je studirao u Sumartinu na Braču. Započeo je profesorsku službu 1741. na filozofskoj školi u Cerniku kod Nove Gradiške, a od 1742. do 1745. je predavao filozofiju u Vukovaru. Među njegovih studenata bili su Ivan Velikanović i Hijacint Campion, dva kasnije ugledna prosvjetna radnika i teološka pisca. Najvjerojatnije su oni sudjelovali u javnoj raspravi koju je 8. 9. 1744. organizirao Bogdanović u vukovarskoj crkvi, a sudjelovao je i osječki profesor teologije Antun Papušlić. Bogdanović je još prije diobe Provincije Bosne Srebrene prihvatio službu u Bosni i ondje bio odgojitelj novaka i samostanski starješila u Kreševu (1754.-1757.), tajnik biskupa Dragičevića (1756.). Po diobi Bosne Srebrene član je vodstva franjevaca u geopolitičkoj Bosni kao definator (1757.-1762.) i zatim provincijal (1762.-1765., 1767./68.), a 1772. je upravljao i bosanskim apostolskim vikarijatom.

Poslije Bogdanovića preuzeo je katedru vukovarskog učilišta Luka Matošević, rođen oko 1720. u koloniji Hrvata Bunjevaca u Baji. Teologiju je bio studirao u Budimu, gdje mu je predavao među ostalima i Josip Janković (1740.-1744.). Matošević je sam glavninu života posvetio učiteljskoj službi: najprije kao profesor filozofije, a zatim kao profesor teologije u Radni (1748.-1750.), u Osijeku (1750.-1756.) i Budimu (1756.-1761.); u Osijeku je ponovno boravio po povratku iz Budima do smrti 29. 10. 1768. i tijekom toga vremena obavljao je dužnost dekana Generalnog učilišta. Kao mlad profesor u Vukovaru Matošević je u završnoj godini studija svojih studenata održao tri javne rasprave. Prva je bila 17. 1. 1748. u Vukovaru, kad je njegove teze Nikola Kesić branio i od prigovora profesora filozofije Filozofskog učilišta u Iloku Petra Mandikića i provincijala, koji je nekoć bio profesor filozofije i teologije Franje Ivanovića. Drugu je raspravu organizirao 20. 5. 1748. u Somboru, kad su prigovore iznosili profesor filozofije iz Baje Filip Šimunović te

profesori teologije iz Petrovaradina Antun Tomašević i Marko Wittmann. Pri trećoj raspravi 30. 6. 1748. opet su bili prigovarači Tomašević, Wittmann i Mandikić. Tako je Matošević, čini se, više od ostalih profesora Filozofskog učilišta u Vukovaru njegovao javne rasprave. Nastavni program tražio je da profesori drže tjedne, mjesečne, godišnje i zaključne rasprave po završenom školovanju. U držanju rasprava postupak je bio slijedeći: jedan je od studenata izložio neku od predloženih teza svoga profesora osvrćući se na osnovne razdiobe i uobičajene prigovore; u svečanim raspravama dobrotvoru ili kojem počasnom gostu pripadalo je pravo izabrati tezu rasprave. Drugi student ili njih dvojica bi osporavali tezu iznoseći nove dokaze, drukčija mišljenja ili opovrgavajući iznesene stavove i dokaze. U svečanim raspravama osim studenata mogli su sudjelovati i gosti u toj ulozi iznositelja prigovora. Sav postupak razlaganja, osporavanja i obrane izvodio bi se u silogističkoj formi. Takve su rasprave bile veoma važne, jer je po njima rad škole bivao otvoren javnosti koja je na taj način mogla pratiti ne samo metode rada i mjeru znanja koju su usvojili studenti, nego i sam sadržaj tog predloženog učenja. S druge strane upravo su posredstvom javnih rasprava ideje i sadržaji naučavanja, dotično skotističke filozofije, pronalazile put do publike koja je posjedovala dovoljnu izobrazbu da im može pokloniti svoju pozornost.

Poslije Matoševića još jedan Vukovarac postaje profesorom u rodnom gradu: Ivan Kapistran Glavaš. Rodio se 13. 3. 1717. i zatim 1733. pristupio Provinciji Bosni Srebrenoj. Na Filozofskom učilištu u Slavenskom Brodu slušao je predavanja, da bi zatim ondje od 1744. do 1748. predavao filozofiju. Premda nije bilo uobičajeno da profesori filozofije predaju više od tri godine filozofijske predmete, Glavaš je predavao četvrtu godinu u Brodu i još tri godine u Vukovaru (1748.-1751.). I on je sa svojim studentima držao javne rasprave; posebno je svečanu raspravu, »uz zvuke truba i udaraljki«, vodio 3. 8. 1749. kad su u njoj sudjelovali profesori Mandikić i Antun Papušlić, te župnik iz Nijemaca Ivan Penić. Iz Vukovara Glavaš je otišao za profesora moralnog bogoslovlja u Ilok (1751.-1753.) i zatim u Temišvar (1753.-1755.). Sudjelovao je u Sedmogodišnjem ratu (1756.-1763.), bio samostanski starješina u Čuntiću i ondje podigao novi samostan. Istu službu je obavljao također u Našicama, Iloku i Vukovaru, gdje je 30. 4. 1787. preminuo /Hoško, 1977./.

Hijacint Campion, vukovarski student profesora Franje Bogdanovića (1742.-1745.), predavao je od 1750. do 1753. u Vukovaru. Bilješke o njegovom profesorskom djelovanju u tom mjestu vrlo su oskudne, jer spominju samo da je 31. 12. 1751. održao sa studentima javnu raspravu kod koje je kao iznositelj prigovora sudjelovao i bivši profesor vukovarske škole Luka Matošević, tada profesor teologije u Osijeku. Vrlo je bogato Campionovo kasnije profesorsko djelovanje na bogoslovnim školama u Radni (1756.-1758.) i Budimu (1758.-1768.) kad je tiskom objavio knjige: *Animadversiones de baptismo nonnatis* (Budae, 1761.) i *Vindiciae adversus quidam scriptores* (Budae, 1765.). Tiskao je također teološke teze *Assertiones de Deo uno* (Budae, 1764.), a u rukopisu ostali spisi: *De gratia*, *De Angelis*, *De statu mortuorum et resurgentium*, *De indulgentiis* (Budae, 1763.; vel. 17 x 22,3, str. 377; Našice, br. 6), *De Incarnatione* (Budae, 1764.; vel. 17 x 22,3, str. 154; Budimpešta, k III 34)

i *De sacramentis in genere et specie* (Budae., 1764.; vel. 18 x 22,3 cm, 380-809; Našice, br. 7).

4.

Kad je Campion završio svoj trogodišnji ciklus predavanja, ondašnji provincijal Josip Janković, Vukovarac i jedan od najuglednijih franjevaca sredinom 18. st. u Slavoniji i Podunavlju, odlučio je s upravnim vijećem Provincije Bosne Srebrene 5. 11. 1753. prekinuti rad Filozofskog učilišta u Vukovaru. Tražili su to ekonomski razlozi. Tada, naime, samostanska zgrada dobiva na svom zapadnom krilu i drugi kat, pa su sami radovi i njihovi troškovi bili dovoljan razlog za spomenutu Jankovićevu odluku. Tako je vukovarsko Filozofsko učilište prekinulo rad u trajanju od dvije godine, dok ga nije ponovno obnovio 1. 6. 1755. provincijal Antun Bačić imenovavši profesorom Jakova Marinkovića. Njega je nakon nešto više od godinu dana predavanja skinuo s učiteljskog mjesta generalni vizitator Ivan Lukić i prisilio ga da svoju službu prepusti Marku Gužviću, profesoru moralnog bogoslovlja u Iloku. Marinkovićevu sudbinu je istodobno u Osijeku doživio bivši vukovarski profesor Antun Tomašević, jer je i njega 17. 2. 1757. Lukić protjerao iz Osijeka u Petrovaradin s namjerom da mu odzme prosvjetni naslov generalnog lektora teologije. Marinkovićeva i Tomaševićeva stradanja bila su posljedica njihovog pristajanja uz bivšega provincijala Josipa Jankovića. On je tražio diobu Provincije Bosne Srebrene na dva dijela, od kojih bi prvi uključivao samostane u Habsburškoj Monarhiji, a drugi one u Bosni i Hercegovini pod turskom vlašću. Dok je iznosio razloge za takve granice, koristio se svojim ugledom u Rimu da za novog provincijala bude imenovan koji Srijemac. Lukić nije odobravao Jankovićeve namjere, a s njime se slagao i Campion, u to vrijeme osječki gvardijan. Premda je Janković umro prije diobe Bosne Srebrene, prihvatile su vrhovne crkvene vlasti u Rimu njegove prijedloge pa je prvim provincijalom nove Provincije Sv. Ivana Kapistranskoga postao Vukovarac Filip Penić. Naravno, on je rehabilitirao i Tomaševića i Marinkovića vrativši ga 10. 7. 1757. na učiteljsko mjesto u Vukovar tako da je on nastavio predavanja svojim studentima do kraja trogodišnjeg ciklusa. Marinković se nije posvetio učiteljskoj službi, nego je obavljao redovite pastoralne poslove. U rodnom Vukovaru je 1770. bio samostanski starješina, a umro je 22. 2. 1774. u Iloku.

U novoj franjevačkoj zajednici, Provinciji Sv. Ivana Kapistranskoga, nisu se nimalo izmijenile okolnosti djelovanja za Filozofsko učilište u Vukovaru. Promjene u nastavnoj osnovi ponudilo je samo vrijeme, jer su 1757. najviše crkvene školske vlasti dopustile Kopernikovo učenje o gibanju Zemlje i time širom otvorile vrata njutnizmu i novim shvaćanjima o gibanju Zemlje. Pod tim vidom valjalo bi proučiti teze Marinkovićevog nasljednika na učiteljskoj stolici u Vukovaru Barnabe Cornfelda, premda one u samom naslovu naglašavaju vjernost aristotelizmu, jer glase: *Universae in via Aristotelis Philosophiae disputationes* (Essekini, 1760.). Osobita zanimljivost te javne rasprave bila je u tome što su Cornfeldove teze branila dva mlada franjevca i jedan nefranjevac, Antun Fridinger, »Sirmienses Valkovarienses«. Ta bilješka o Fridingeru još ne znači da je on kod Cornfelda slušao predavanja, ali ukazuje da su javne rasprave iz filozofije u Vukovaru pobudile osobito zanimanje kao

i da je bilo građana što su posjedovali filozofsku izobrazbu koja je bila dostatna za sudjelovanje u tim javnim provjerama filozofijskog znanja. Cornfeld se rodio u mjestu Frankenstein u Šleskoj 12. 11. 1730. Nakon učiteljevanja u Vukovaru (1758.-1761.) položio je 1763. ispit za profesora teologije u Osijeku i zatim predavao teološke predmete, i to u Temišvaru (1763.-1765., 1768./69.), u Petrovaradinu (1765.-1768.) i u Budimu (1774.-1777.). Iz tog razdoblja njegovog poučavanja ostale su teološke teze iz rasprave u Petrovaradinu: *De sacramento Poenitentiae, extremae unctionis, ordinis et matrimonii* (Essekini, 1766.). Cronfeld je zatim do smrti 13. 9. 1788. boravio u Mohaču.

U nizu profesora Filozofskog učilišta u Vukovaru poslije Jankovića i Bogdanovića samo je još Ladislav Jezik obnašao službu franjevačkog pokrajinskog starješine, provincijala. Naslijedio je 1761. Cornfelda u Vukovaru, nakon što je studirao filozofiju i teologiju u osječkim školama u sastavu tzv. Generalnog učilišta, tj. najvišeg po stupnju školskog zavoda u franjevačkom školskom sustavu. Rodio se 27. 9. 1733. u Berksedu blizu Pečuha. Otac mu je bio Hrvat, a mati Mađarica. Govorio je hrvatski, mađarski i njemački. Njegova predavanja u Vukovaru dijelom su sačuvana u dva rukopisna priručnika: *Physica generalis* (Valcovarini, 1762.) i *Psychologia* (Valcovarini, 1764.; oba su rukopisa u istom svesku vel. 18,5 x 23,3 cm; Bac B 134). Iz Vukovara Jezik se je vratio u Osijek, ondje je položio ispit za profesora teologije i odmah preuzeo katedru na bogoslovnoj školi Generalnog učilišta u Osijeku (1764.-1775.). Od Jezika su osim filozofskih spisa preostali slijedeći teološki spisi u rukopisu: *De sacramentis in genere et specie; De indulgentiis* (Essekini, 1767.-1769.); *Compendium trium tractatum scilicet de actibus humanis, legibus et virtutibus theologis* (Essekini, 1769./70.); *Tractatus de jure et justitia; Tractatus de contractibus* (Essekini, 1770./71.); *Tractatus de Deo Creatore; Tractatus de statu mortuorum et resurgentium* (Essekini, 1771./72.); *Tractatus de divina gratia; De Angelis* (Essekini, 1772./73.); *Tractatus de divini Verbi incarnatione* (Essekini, 1774.). Tiskom je Jezik objavio teze nekih svojih rasprava, npr. *Dum conclusiones ex tractatu de sacramentis in genere, Conclusiones theologicae* (Essekini, 1768.) i *Dum theses theologicas* (Essekini, 1769.). Jezik je i poslije učiteljske službe na osječkoj bogoslovnoj školi ostao u Osijeku, ali kao samostanski starješina (1774.-1777.). Zatim je bio kustod Provincije (1777.-1780.), a 1791. je izabran za provincijala. Obavljajući tu službu umro je 13. 2. 1793. u Osijeku.

5.

Poslije Jezika preuzeo je katedru Filozofskog učilišta u Vukovaru Paškal Dule i predavao od 1764. do 1767. Rodio se 11. 9. 1737. u mađarskom gradu Egeru, a franjevcima je pristupio 1755. u Šarenggradu. Govorio je njemački i hrvatski. Teologiju je studirao u Osijeku i, položivši potrebne ispite, osposobio se za profesora filozofije. Kad je Dule završio prvu nastavnu godinu, proglasio je 17. 9. 1765. provincijal Josip Blagoje novi nastani program filozofskog školovanja na učilištima u Provinciji Sv. Ivana Kapistranskoga. Taj je program još 22. 7. te godine upravno vijeće Provincije proglasilo obvezatnim, pa je opravdano pretpostaviti da ga je od jeseni 1765. slijedio i Dule sa svojim studentima. Novi program filozofijske nastave dijeli gradivo

na tri nastavne godine u tri osnovne filozofijske discipline: logiku, metafiziku i fiziku, a njima pridaje kao posebnu disciplinu i etiku. Metodiku nastave Blagojev program ne mijenja, jer se gradivo i nadalje iznosi u raspravama koje sadrže teze u obliku zaključka ili pitanja. Uvod u filozofiju ima šest teza, logika dvadeset i pet, metafizika dvadeset i sedam, opća fizika dvadeset i tri teze, posebna trideset i osam, a etika samo osam teza. Blagojev program poziva na vjernost općim crkvenim i franjevačkim školskim uredbama, preporučuje priručnike crkvenih i franjevačkih filozofijskih pisaca, ali naređuje i starješinama onih samostana u kojima djeluju filozofska učilišta da pribave knjige i djela novih filozofskih pisaca; profesorima filozofije preporuča vjernost provjerenim filozofijskim učenjima, ali izričito od njih traži da studente upute u suvremena filozofijska mišljenja. Kako je Dule ostavio u rukopisu svoje spise iz uvoda u filozofiju, logike i metafizike pod zajedničkim naslovom *Prolegomena universae philosophiae* (Valcovarini, 1765./66.; vel. 17 x 21; Ilok C 282), opravdano je očekivati da je predavanja iz metafizike prilagodio zahtjevima Blagojeve nastavne osnove. Dule je nastavio učiteljsko djelovanje najprije kao profesor moralnog bogoslovlja u Našicama (1773./74.) i Radni (1774./75.), a zatim kao profesor teološke škole u Temišvaru (1775.-1777.). Život je 23. 5. 1800. završio u Mohaču, gdje je petnaest godina bio u službi orguljaša.

Neposredno poslije Dulea opet je vukovarsku filozofsku katedru preuzeo jedan Nijemac rođen u Egeru, Rafael Planck. Filozofiju je slušao kod Đure Gajtančića i branio njegove filozofijske teze 27. 7. 1762. u javnoj raspravi u Slavonskom Brodu. U Vukovaru je imao kao profesor sedmorice studenata. Nije poznato iz kojih je razloga Planck predavao četiri godine filozofiju u Vukovaru, jer je ondje od 1767. do 1771. godine, a nije isključeno da je drugoj skupini studenata predavao i preostale dvije godine u nekom drugom mjestu, bilo prije bilo poslije boravka u Vukovaru. Svakako je ponovno u Vukovaru 1774. kao samostanski starješina, pa je 2. 3. 1775. ondje i umro.

Od 1771. do 1774. predaje u Vukovaru filozofiju Ivan Nebel, i to nakon što je studij teologije završio u Osijeku i postigao potrebne kvalifikacije. Njegova predavanja slušala su najprije sedmorica, a zatim šestorica studenata. Kako je Nebel uspješno položio i ispit za profesora teologije, predavao je na teološkoj školi u Petrovaradinu 1775.-1777., tj. do sveukupne reorganizacije crkvenih škola koje su od 1777. slijedile isključivo nastavni program što ga je bila propisala država. Službu samostanskog starješine obavljao je 1783. u Budimu i u Samoboru. Ondje je 15. 11. 1786. i umro kao posljednji starješina samostana, neposredno prije dokidanja samostana u tom gradu.

Nebelov nasljednik Antun Perecki ostavio je kao rezultate svog djelovanja na Filozofskom učilištu u Vukovaru dva rukopisa i dvije liste filozofijskih teza za javne rasprave; spisi su: *Instrumentum scientiarum seu Logica* (Illokini, 1774.; vel. 18,5 x 23,2 cm; Budim k II 15) i *Philosophiae mentis pars altera seu Metaphysica* (Valcovarini, 1776.; vel. 19 x 23,5 cm; Budim, k II 16). Perecki se rodio 26. 3. 1748. u hrvatskoj etničkoj dijaspori u Budimu. Govorio je hrvatski, njemački i ponešto mađarski. U rodnom je gradu u franjevačkim školama završio filozofiju i teologiju, a na natječajnom ispitu 8. 8. 1773. u

Baji je postigao kvalifikaciju profesora filozofije. Počeo je predavati filozofiju u Iloku (1773./74.), a onda se sa studentima preselio u Vukovar i ondje predavao preostale dvije godine (1774.-1776.). Održao je dvije javne rasprave u vukovarskoj crkvi, i to 21. i 29. 8. 1776. kad su studenti branili tiskom objavljene teze: *Cum propositiones ex Metaphysica* (Essekini, 1776.) i *Cum propositiones ex universa Philosophia* (Essekini, 1776.). Te rasprave i rukopisi nastali su potkraj razdoblja u kojem je vukovarsko Filozofsko učilište još uvijek slijedilo franjevačku nastavnu osnovu, ali su državne školske vlasti već sebi pridržale pravo pregledavati teze javnih rasprava prije njihove obrane i tiskanja. Perecki se bio odlučio za profesorsku službu pa se nije ustručavao slijediti zahtjeve vremena. Stoga je po dvogodišnjem predavanju moralnog bogoslovlja u Radni (1776.-1778.), položio 1778. ispit po nastavnom programu koji je propisala država i onda od 1779. do 1783. predavao u Budimu na bogoslovnoj školi. Zatim je neko vrijeme pastoralno djelovao u Čereviću i Petrovaradinu. Umro je 15. 12. 1792. u Budimu.

Franjo Kovačević je u Vukovaru predavao samo treću godinu filozofijskog nastavnog trogodišta. Započeo je predavanja 1774. u Iloku sedmorici studenata i prvu nastavnu godinu završio 17. 5. 1775. javnom raspravom. Drugu je godinu predavao u Osijeku, a u jesen 1776. treću je nastavio u Vukovaru. Nastavni je program završio s dvije javne rasprave 6. i 8. rujna 1778. u vukovarskoj crkvi, i to »sub imaginibus«, tj. s otisnutim tezama na litografijama velikih dimenzija; danas one nisu sačuvane. Kovačević je bio rođen 10. 11. 1746. u Podvinju kod Broda. Ispit za profesora filozofije položio je 13. 2. 1772. u Somboru. Umro je mlad, i to 7. 10. 1781. u Brodu.

Još je Rafael Planck poremetio trogodišnji nastavni slijed na vukovarskom učilištu; kasnije se to dogodilo Pereckom, Kovačeviću, a poslije njega Nepomuku Jettmaru. On je petorici studenata predavao prve dvije nastavne godine u Vukovaru (1777.-1779.), a treću je završio u Slavenskom Brodu (1780.). Jettmar je po narodnosti bio Čeh, a rodio se 10. 3. 1752. u mjestu »Alta Mura«. Govorio je češki, hrvatski i njemački. Franjevačko odijelo primio je 1768. u Provinciji Sv. Ivana Kapistranskoga, a filozofiju i teologiju je studirao na Generalnom učilištu u Budimu. Ispit za profesora filozofije položio je pred komisijom 1. 8. 1776. u Našicama, a poslije profesorske službe predao se pastoralnom radu i bio župnik i samostanski starješina u Velikoj (1783.-1786.) i Radni (1786.-1789.). Do smrti, 18. 8. 1806. godine, bio je župnik crkve Sv. Roka u Novom Sadu.

6.

Državne vlasti Habsburške monarhije od 1772. cenzuriraju teze završnih javnih rasprava iz filozofije i traže da franjevačka filozofska učilišta svoj program usklade s programom državnih akademija pa da u nastavi filozofije napuste »arapsku i peripatetičku filozofiju i prihvate novu filozofiju Descartesa i Newtona«. Te su zahtjeve bili dužni ispuniti i vukovarski profesori od Pereckoga pa nadalje. Najvjerojatnije su ih ispunili djelomično, i to u objavljenim tezama, a u predavanjima su stavovi Descartesa, Newtona i Keplera sporije nailazili na prihvaćanje, jer su ih profesori nastojali prilagoditi tradicijskom filozofijskom sadržaju aristotelizma. Tako franjevačka

filozofska učilišta uglavnom pružaju pasivni otpor državnim uredbama sve dok 1777. sveobuhvatni školski program za Monarhiju, tzv. *Ratio educationis*, nije zabranio dotadašnje priručnike filozofije i propisao kao jedine priručnike knjige Ivana Horvatha /Dadić, 1982./ Uz logiku, metafiziku i fiziku sada su u nastavnom programu našli mjesta matematika i različiti povijesni sadržaji: povijest prirode, povijest društva i religija, povijest careva, povijest austrijskih nasljednih zemalja i susjednih država, poznavanje novih državnih uredbama te povijest filozofije. Novu nastavnu osnovu prihvatila su i franjevačka filozofska učilišta u kontinentalnoj Hrvatskoj i pridržavala se je sve do 1. 9. 1783. godine kad je bio zabranjen njihov daljnji rad.

Benjamin Fuhrmann († Pačetina u Banatu, 27. 4. 1795.) predavao je filozofiju od 1779. do 1781. u Vukovaru. Najvjerojatnije je 17. 6. 1779. položio i ispit za profesora filozofije na osnovu pitanja koja je sastavila ispitna komisija prema Horvathovim priručnicima. Očito da je u svojim predavanjima posve slijedio državne propise, jer to ističe u objavljenim tezama za javnu raspravu: *Adserta ex universa philosophia nec non problemata ex geometria practica desunta ex praelectionibus iuxta normam Regiae ac celeberrimae Universitatis Budensis* (Essekini, 1781.). Tezarij sadrži pitanja iz logike, ontologije, kozmologije, psihologije, naravne teologije, opće i partikularne fizike, praktične geometrije, hidrostatike, optike, dioptrike i tzv. katoptrike.

Fuhrmannov nasljednik Anđeo Weidenbach († Vukovar, ?) bio je vukovarski student Franje Kovačevića, a teologiju je završio na bogoslovnoj školi u Osijeku. U Vukovaru je naslijedio 1781. Fuhrmanna na katedri Filozofskog učilišta, a 7. 9. 1783. održao je javnu raspravu naglasivši poput njega da slijedi nastavnu osnovu Budinskog sveučilišta: *Tentamen publicum ex praelectionibus mathematicis iuxta normam Regiae Universitatis Budensis* (Essekini, 1783.). Weidenbach je zapravo vodio javnu raspravu nakon što je vukovarsko filozofsko učilište prestalo postojati; naime, sve redovničke visoke škole u Monarhiji prestale su 1. 9. 1783. djelovati snagom državnih uredbi. Tako se nije obistinila ni uredba provincijala Josipa Paviševića da Klement Orovcin, također Kovačevićev student, naslijedi Weidenbacha na učiteljskoj katedri Filozofskog učilišta u Vukovaru.

Filozofsko je učilište u Vukovaru u pola stoljeća postojanja dalo filozofsku izobrazbu za sto i pedeset studenata, mladih slavenskih i srijemskih franjevaca. Od šestorice su profesora preostala predavanja u rukopisu; jedan je svoja filozofijska razmatranja objavio tiskom, a četvorica su tiskom objavila svoje filozofske temeljne stavove. To je danas sačuvan rezultat te osobite školske ustanove koji traži cjelovito proučavanje, ali i ovaj će napor poslužiti svrsi ako vukovarsku franjevačku školu iz 18. st. otme zaboravu.

Literatura

- Cvekan, Paškal: Franjevci u Vukovaru. - Vukovar, 1980.
- Dadić, Žarko: Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata, I-II. - Zagreb, 1982.
- Hoško, Franjo Emanuel: Organizacija filozofske i teološke nastave na visokim školama Provincije Sv. Ladislava u razdoblju potridentske obnove. - *Kačić* (Sinj), 6 (1974.), 53-70.
- Hoško, Franjo Emanuel: Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću. - *Kačić* (Sinj), 8 (1976.), 135 - 191; 10 (1978.), 317-342; 11 (1979.), 317-342.
- Hoško, Franjo Emanuel: Franjevačka visoka filozofska škola u Slavonskom Brodu. - *Nova et vetera*, 27 (1977.), sv. 2, 173-202.
- Hoško, Franjo Emanuel: Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu. *Nova et vetera*, 27 (1977.), sv. 2, 113-179.
- Hoško, Franjo Emanuel: Slavonsko-podunavski dio Bosne Srebrene u doba njezinih dviju dioba. *Kačić* 17 (1985.), 95-125.
- Kržanić, Krsto: Temelji franjevačke filozofije. - *Collectanea franciscana slavica*, vol. 1, 565-574.
- Zenko, Franjo: Transformacija fizike kao filozofijske discipline na Neoacademia Zagrabienensis 1669.-1773. - *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 3 (1977.), br. 5-6, 215-218.

SUMMARY

A PHILOSOPHICAL SCHOOL IN VUKOVAR (1733-1783)

Franjo Emanuel Hoško

In the eastern part of Croatia, in the town of Vukovar a philosophical school flourished from 1733 to 1783. In the school the young Franciscans (from the Province of Bosna Srebrena 1733-1757 or the Province of St. Ivan Kapistranski 1757-1783) used to acquire the knowledge of philosophical meditation. It was one of the creative and radiant points in the Croatian philosophical doctrine where the peripatetic philosophy was cultivated in the so-called Scotistic interpretation of Ivan Duns Scot († 1308), one of the Scholastic philosophers. In accordance with the curriculum and in a three year course, twenty teachers lectured at the school and there were about 350 students attending the classes. Eight philosophic reference books in manuscript, a printed philosophical work and five printed lists of philosophical theses, basic or based on principles have been preserved till today as the results of teachers' work. The author founds his review of the sequence of events in the Vukovar school upon the archival and bibliothecal research. And so he illuminates the acquired cognition comparatively with his own or someone else's researches or publications.

Izvorni znanstveni članak
UDK 371(497.13-3 Banija)"1820/1874"
Primljeno 30. 6. 1992.

ŠKOLSTVO VOJNOG SISKA I PETRINJSKE
(SISAČKE) KOMPANIJE 1820.-1874. GODINE

Ivan Jurišić

Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta, Zagreb

SAŽETAK *Na području petrinjske (od 1860. sisačke) kompanije djelovale su u razdoblju od 1820. do 1874. godine četiri općinske škole: u Vojnom Sisku i Blinji otvorene su 1820., u Komarevu 1830., a u Hrastovici 1842. godine.*

Izvori za povijest sisačke općinske škole do 1843. vrlo su oskudni budući da u korištenoj arhivskoj građi za tu školu do spomenute godine gotovo da i nema podataka. Stoga se, uz nužni oprez, moraju prihvatiti nesigurni podaci Katarine Fritz, s kraja 19. stoljeća.

U godinama između 1840. i 1844. sisačka škola postaje njemačka općinska, a s hrastovičkom se to zbiva 1864. godine; 1874. sisačka općinska trirazredna škola postaje viša pučka dječja škola.

Stanje fondova općinskih škola bilo je u većini slučajeva nezadovoljavajuće. Tako se u fondovima svih općinskih škola Druge banske regimente 1867. nalazilo jedva toliko novca, koliko je bilo potrebno za četiri općinske škole sisačke kompanije.

Prilikom regulacije Banske krajine dio Siska na desnoj obali rijeke Kupe pripao je Banskoj krajini, dok je Sisak na lijevoj obali Kupe ostao kaptolski, u sustavu civilne Hrvatske. Vojni Sisak bio je mnogo manje naselje od onog na lijevoj obali Kupe i vezan za trgovinu žitom. Postojala su velika žitna skladišta (sagrađena 1765.) i pristanište. Stoga se sve do druge polovice XIX. stoljeća tu nije osjećala potreba za čvščom povezanošću sa drugom obalom Kupe.

O školstvu Vojnog Siska (Militär Sihsek, Sissek), kao i o školstvu petrinjske (od 1860. sisačke) kompanije, nije do sada napisan niti jedan rad. Postoji tek pokušaj kronologije učitelja općinske škole u Vojnom Sisku /Fritz, 1894./ . Uzrok tome je najvjerojatnije oskudna i po raznim fondovima rasuta, dijelom i nesređena arhivska građa.

Na osnovi tako nepotpune građe sačuvane u Arhivu Hrvatske u Zagrebu u nekoliko vojnokrajških fondova nemoguće je, nažalost, dati preciznu sliku razvoja školstva u Vojnom Sisku i petrinjskoj (sisačkoj) kompaniji.